

Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo

Pratarmė

Rekomendacijose pateikiami kriterijai, kurie padės pedagogams, tėvams, globėjams ir visiems, ugdančiams specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius, pasirinkti tinkamas specialiąsias mokymo priemones (toliau – SMP). Bendrojoje dalyje išdėstyti kriterijai apibūdina SPM, kurios tinka įvairių sutrikimų turintiems mokiniams. Kriterijai pateikiami pagal sutrikimų grupes. Rekomendacijose nepateikiama kriterijų SMP, kurios būtų skirtos emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų bei lėtinių somatinių ir neurologinių sutrikimų turinčių mokinių ugdymui, kadangi pastarieji gali veiksmingai naudotis tinkamomis bendrojo pobūdžio ugdymo priemonėmis. Nėra pateikti reikalavimai ir kompleksinių sutrikimų turinčių vaikų SMP. Renkant mokymo priemonę šiems vaikams reikėtų vadovautis kriterijais, atitinkančiais kompleksinių sutrikimų pobūdį.

I. Bendroji dalis

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose, patvirtintose Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 (Žin., 2003, Nr.71-3216), nurodoma, kad siekiant švietimo prieinamumo, tęstinumo ir socialinio teisingumo, turi būti sukuriamos socialiai teisingos mokymosi ir studijų sąlygos, sudaromos galimybės veiksmingai ugdyti įvairių gebėjimų ir poreikių vaikus. Viena iš pagrindinių priemonių užtikrinančių privalomą mokymąsi – specialiųjų poreikių mokinių aprūpinimas jų gebėjimus atitinkančiomis mokymo priemonėmis. „SMP (specialiosios mokymo priemonės) – parengtos ar pritaikytos specialiųjų poreikių asmenims ir jų ugdymo procese naudojamos vaizdinės, techninės, demonstracinės, kompiuterinės priemonės, žaislai, daiktai ir medžiagos bei pratybų sąsiuviniai“ (iš Aprūpinimo specialiosiomis priemonėmis modelio, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 gruodžio 31 d. įsakymu Nr. ISAK-2095). Specialiųjų mokymo priemonių naudojimas ugdymo procese turi:

- ugdyti bendruosius bei dalykinius gebėjimus;
- didinti mokymo(si) veiksmingumą;
- teigiamai veikti mokymosi motyvaciją: atitinkančios gebėjimus ir poreikius mokymo priemonės daro mokymąsi patrauklesnį;
- sudaryti mokiniui galimybes dirbti savarankiškai, neprašant nuolatinės pedagogo pagalbos;
- ugdyti adaptacinius sugebėjimus ir socialinius įgūdžius;
- mokyti ieškoti papildomos informacijos;
- ugdyti gebėjimą bendrauti su bendraamžiais ir/ar pedagogais.

Renkantis specialiąsias mokymo priemones vienas svarbiausių kriterijų yra mokinio specialieji ugdymosi poreikiai, jų dydis ir pobūdis. Svarbu žinoti ir kokiais stipriaisiais mokinio gebėjimais galima remtis ugdymo procese.

Bendrieji specialiųjų mokymo(si) priemonių pasirinkimo kriterijai.

Specialiosios mokymo priemonės turi:

- padėti siekti mokiniui ugdymo programų tikslų;
- atitikti mokinio pasiekimų lygį ir skatinti naujų dalykų išmokimą, tobulinti turimus įgūdžius;

- padėti įveikti ar sumažinti mokymosi sunkumus;
- padidinti mokomosios medžiagos vaizdumą, įtaigumą;
- formuoti gyvenimiškus įgūdžius;
- turėti aiškia, nuoseklią informacijos struktūrą, nebūti perkrauta mokomosios medžiagos detalėmis;
- turėti aiškiai, nuosekliai pateiktas užduotis;
- sudaryti sąlygas savarankiškai mokinių veiklai;
- skatinti mokinių bendravimą ir bendradarbiavimą;
- būti mobilios arba stacionarios;
- būti daugiafunkcionalios;
- pasižymėti vaizdo, spalvų, teksto, šrifto derme;
- būti estetiškos, saugios, mokiniui asmeniškai prasmingos, patrauklios;
- atitikti higienos reikalavimus.

Papildomi mokymo(si) priemonės privalumai.

Privalumu laikytina, jei SMP:

- tinkama naudoti *įvairiose* veiklose ir įvairiems įgūdžiams ugdyti (smulkiąjai motorikai lavinti, skaičiavimo gebėjimams ugdyti ir kt.);
- tinkama naudoti tiek individualioje, tiek grupės veikloje;
- tinkama naudoti vienam arba keliems klasės mokiniams;
- sudaro pedagogui galimybes ją pritaikyti skirtingų poreikių mokiniams ugdyti;
- moko savarankiškai ieškoti papildomos informacijos;
- įgalina patikrinti atliktą darbą;
- turi priemonės vartojimo instrukciją ar mokytojo knygą.

Jeigu specialiųjų ugdymosi poreikių turintis moksleivis mokosi **heterogeninėje*** grupėje, papildomai reikėtų atsižvelgti į tokius kriterijus:

- iliustruoti, aiškinti, padėti įsisavinti adaptuotą bendrosios programos temų turinį;
- leisti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui kitu lygiu atlikti panašaus pobūdžio užduotis, kaip ir kiti klasės mokiniai;
- derėti su visiems mokiniams skirtomis priemonėmis (vartojami tie patys terminai, posakiai, vaizdinės nuorodos, ženklai ir pan.);
- įgalinti dirbti individualiai ir patikrinti savo darbą;
- tinkamai organizuoti ugdymo procesą, kad SMP naudojimas netrikdytų kitų mokinių darbo.

*Heterogenines grupes „...sudaro mokinių bendruomenės arba grupės, formuojamos bendresnių edukacinių tikslų pagrindu. Jose pripažįstami asmeniniai skirtumai, poreikių įvairovė, pabrėžiamas vienodas asmens vertingumas. Tokiose grupėse gali reikštis lyties, kalbiniai, kultūriniai, socialiniai, fizinių ar psichinių galimybių skirtumai.“

A.Galkienė „Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje“. (22 p.)

II. Specialiųjų mokymo(si) priemonių pasirinkimo kriterijai

Toliau pateikiamos rekomendacijos, kaip pasirinkti priemones skirtingų sutrikimų turintiems vaikams.

SMP parinkimas mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų

Parentant mokymo priemones sutrikusio intelekto mokiniams, svarbu atsižvelgti į šios grupės asmenims būdingus pažinimo ypatumus: konkretų mąstymą (sunkumus operuojant abstrakčiomis sąvokomis, suvokiant skaičiaus sandarą, kt.), žodyno ir vaizduotės ribotumą, dominuojančią mechaninę atmintį ir pan. Kartu reikėtų remtis sutrikusio intelekto asmenų gebėjimu geriau suvokti ir įsisavinti tokią informaciją, kuri grindžiama paties mokinio praktiniais veiksmais. Praktiniai veiksmai yra esminė sutrikusio intelekto mokinio išmokimo prielaida. Parentant mokymo priemones būtina atsižvelgti ir į ugdymo(si) programą bei ugdymo(si) kontekstą – ar mokinys ugdomi homogeninėje (specialiojoje klasėje, specialiojoje mokykloje), ar heterogeninėje (bendrojo lavinimo mokykla) aplinkoje.

Bendrieji reikalavimai sutrikusio intelekto mokinių, besiuogančių bendrojo lavinimo mokyklos bendrojo lavinimo klasėje, mokymo priemonei:

- abstrakti informacija paaiškinta, iliustruota konkrečiais žodžiais, vaizdais, daiktais;
- neperkrauta detalėmis ir išryškina esmines, nagrinėjamo objekto, reiškinio dalis ar savybes;
- neperkrauta tekstu; tekstas aiškus, paprastas;
- skatinanti praktinius veiksmus (dėliojimą, lankstymą, eksperimentavimą, kt.);
- leidžianti dirbti savarankiškai ir įgalinanti pasitikrinti atliktą darbą;
- sudaryta iš nuoseklių panašaus tipo pratimų, užduočių serijų, sudarančių sąlygas mokinio mąstymo ypatumus atitinkančiu tempu suprasti konkretų užduoties atlikimo principą (neturi būti „šokinėjama“ nuo vienos temos prie kitos).

Jeigu sutrikusio intelekto vaikas ugdomi **homogeninėje** aplinkoje (specialiojoje mokykloje, specialiojoje klasėje) pagal individualią programą (t.y. turi vidutinį, žymų ar labai žymų protinio atsilikimo laipsnį), svarbu, kad priemonė:

- būtų funkcionali (įgalintų mokyti praktinių įgūdžių kasdienėse situacijose);
- padėtų išmokti orientuotis ir būti saugiam kasdieninėje informacinėje aplinkoje (galėtų atpažinti svarbius žodžius, simbolius, ženklus);
- būtų kuo natūralesnė – leistų išmokti naudotis realiais kasdienio gyvenimo daiktais.

Parentant mokymo priemones **homogeninėje** ugdymo aplinkoje besimokantiems *nežymiai* sutrikusio intelekto mokiniams (specialioji klasė bendrojo lavinimo ar specialiojoje mokykloje), reikėtų vadovautis aukščiau pateiktais bendraisiais kriterijais.

SMP pasirinkimas mokiniams, turintiems specifinių pažinimo procesų sutrikimų

Specifiniai pažinimo sutrikimai sukelia mokymosi negales, kurios pasireiškia skaitymo, rašymo, matematinių gebėjimų raidos trūkumais, impresyvosios ir ekspresyvosios kalbos neišlavėjimu. Dažniausiai pasitaikantys sutrikimai yra girdimojo suvokimo ir lingvistiniai, regimojo (vizualinio) suvokimo, skirtingo modalumo suvokimo tarpusavio koordinacijų, atminties sutrikimai bei neišlavėjimai.

Mokinių su specifiniais pažinimo sutrikimais bendrieji intelektiniai gebėjimai pakankami, tačiau netolygiai susiformavę, jiems dažniausiai pakanka nežymiai pakeisti (modifikuoti) Bendrąsias programas ar individualizuoti ugdymo būdus ir metodus, teikiant specialistų pagalbą.

Girdimojo suvokimo ir lingvistinių procesų sutrikimų turintiems mokiniams būdingas nepakankamas diferencijavimo iš klausos panašiai skambančių fonemų ir jų užrašymo grafemomis gebėjimas, silpni bendri kalbiniai gebėjimai, pasireiškiantys sintaksiniais ir morfologiniais trūkumais, semantikos ir leksikos trūkumais, verbalizacijos sutrikimais.

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones ši sutrikimą turintiems mokiniams:

- iliustruoja žodinę medžiagą, vaizdinė medžiaga turi būti glausta ir informatyvi (įv. schemas, lentelės, piešiniai, kt.);
- padeda įsiminti žodžiu pateiktą informaciją (grafiniai vaizdai, diagramos; taisyklių, formulių, sąvokų, terminų ar simbolių rinkiniai ir kt.);
- skatina samprotavimą (įv. dėlionės, didaktiniai kortelių žaidimai ir kt.).

Regimojo (vizualinio) suvokimo sutrikimų turintiems mokiniams būdingas nepakankamas daiktų suvokimas regėjimu, patiriami sunkumai atpažįstant, diferencijuojant ir įsimenant matomus vaizdinius bei simbolius, atliekant vaizualinę analizę, skiriant atskiras dalis iš visumos, suvokiant erdvinius santykius, orientuojantis erdvėje.

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones ši sutrikimą turintiems mokiniams:

- neperkrautos vizualine informacija, pateikia paprastų vizualinių elementų sistemas;
- paprastos ir informatyvios grafinės išraiškos;
- kiekviena parengta laikantis vienos pasirinktos grafinės išraiškos (suvienodintas šriftas, vienos rūšies diagramos ir pan.);
- papildo ugdymą kita jusline patirtimi, žodine informacija (garso įrašai);
- tikslina regimąjį skyrimą (dydžių, formų loto ir kt.);
- tikslina regimąjį visumos suvokimą (įv. dėlionės, mozaikos ir kt.).

Skirtingo modalumo suvokimo tarpusavio koordinacijų sutrikimų turintiems mokiniams dėl nepakankamo ryšio tarp klausos ir regėjimo gaunamos informacijos sunku susieti į visumą skirtingo modalumo informacijos, perkoduoti žodinę informaciją į vaizdinę ir atvirkščiai.

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones ši sutrikimą turintiems mokiniams:

- padeda įsisavinti mokomąją medžiagą tik vaizdine (vaizdo įrašai ir kt.) arba tik garsine forma (garso įrašai ir kt.);
- lavina konstravimo įgūdžius (mozaikos, dėlionės, erdvinės konstrukcijos ir pan.);
- integruoja kuo daugiau pojūčių (regos, lytėjimo, klausos ir kt.).

Atminties sutrikimų turintys mokiniai pakankamai gerai supranta pateikiamą informaciją, tačiau jos negali įsiminti ir reikiamu metu atgaminti.

Parenkant mokymo priemones šiems mokiniams, atsižvelgti į atminties sutrikimo formą (ilgalaikės ar trumpalaikės atminties sutrikimas, regimosios ar girdimosios atminties ryškus vyravimas viena kitos atžvilgiu, įsiminimo ir atgaminimo strategijų trūkumas).

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones ši sutrikimą turintiems mokiniams:

- teikia papildomą informaciją (įvairių taisyklių, formulių, kortelių rinkiniai, žinynai, žodynai, enciklopedijos);
- pateikia informaciją dalimis;
- lavina girdimąją atmintį (garso įrašai);
- lavina regimąją atmintį (vaizdo įrašai, schemas ir pan.).

SMP parinkimas mokiniams, turintiems kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų

Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai – tai santykinai nuolatinis nukrypimas nuo priimtų kalbėjimo, kalbos ir bendravimo normų. Šiems mokiniams galu būti būdinga neaiški tartis, siauras, netikslus žodynas, skurdi rišioji kalba, gramatiškai netaisyklinga kalba. Kartais dėl šių ypatumų yra apsunkintas bendravimas su aplinkiniais.

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones šį sutrikimą turintiems mokiniams:

- ugdo mokinio foneminę klausą;
- formuoja žodžio garsų analizės ir sintezės bei rašomosios kalbos įgūdžius;
- užduotys formuluojamos paprastais sakiniais, kad jas galėtų suprasti mokinys;
- plečia ir tikslina mokinio aktyvų ir pasyvų žodyną;
- atitinka silpnesnius nei kitų mokinių skaitymo bei rašymo gebėjimus;
- įgarsinta medžiaga tiems, kurie negali dirbti su tekstu (pvz.: aleksija, disleksija);
- lavina smulkiąją motoriką, padeda įsiminti rankos judesį mokantis rašyti raides bei įtvirtina rašymo įgūdžius (pvz.: raidžių trafaretai ir kt.).

Kai asmuo negali bendrauti kalba, t.y. kalbėti, jis vartoja alternatyvios komunikacijos priemones (tai gali būti daiktai, paveikslėliai, simbolių sistemos, komunikacinės priemonės bei prietaisai, kompiuteris). Jų pasirinkimas priklauso nuo sutrikimo pobūdžio.

SMP parinkimas mokiniams, turintiems klausos sutrikimų

Klausos sutrikimų grupei priskiriami kurtieji, neprigirdintys ir kochlearinių implantų naudotojai. Kiekvienas šis pogrupis turėtų būti skirstomas į dar smulkesnius (be to, klausos sutrikimų grupėje yra ir asmenų, turinčių kompleksinių sutrikimų), tačiau dirbant su šiai sutrikimų grupei priklausančiais asmenimis pastebima, kad dauguma jų patiria sunkumų gaudami arba pateikdami informaciją sakytine (žodine) ir/arba rašytine kalba, taip pat sunkiau geba apibendrinti, sisteminti medžiagą (abstrahuoti), rečiau pateikia unikalių samprotavimų, išvadų.

Pagrindiniai kriterijai parenkant mokymo priemones *kurčiajam arba neprigirdinčiajam, ugdomam heterogeninėje aplinkoje*:

- ugdo komunikacinius mokinio gebėjimus, t.y. padėtų jam pateikti arba gauti informaciją jam suprantamu būdu (dažniau rašytine, o ne sakytine kalba, siejant rašytinį tekstą su vaizdine informacija – paveikslėliais (paveikslėlių serijomis) ar schemomis);
- plečia mokinių žodyną (mokymo priemonėje yra pateiktas sudėtingesnių sąvokų aiškinimo žodynėlis, nauja leksika iliustruota arba paaiškinta jau žinoma/dažniau vartojama leksika);
- lavina abstraktų mąstymą (suvokti priežasties-pasekmės ryšius ir apibendrinti aptartą medžiagą braižant grafikus arba schemas, pildant lenteles ir pan.);
- lavina vaizduotę (kai mokiniui siūloma apibendrinti, sisteminti detaliam aptartus faktus papildant (arba piešiant) paveikslėlius, paveikslų serijas, komiksus).

Renkantis mokymo(si) priemonę *kurčiajam arba neprigirdinčiajam, ugdomam homogeninėje aplinkoje*, reikėtų atsižvelgti į aukščiau išvardintus mokymo(si) priemonės atrankos kriterijus. Tačiau homogeninėje aplinkoje ugdomiems kurtiesiems ir neprigirdintiesiems informacijos bei mokomosios medžiagos pateikimas neatsiejamas nuo gestų kalbos, taigi mokymo priemonė turėtų būti bilingvinė – tokia, kurioje informacija pateikiama dviem kalbomis – ir lietuvių kalba, ir lietuvių gestų kalba (vaizdajuostės ir kompaktiniai diskai, kuriuose pateiktas lietuviškas tekstas ir jo vertimas į lietuvių gestų kalbą, teminiai žodynėliai, kuriuose aiškinamos sudėtingesnės konkretaus dalyko sąvokos, kompiuterinės programos, kurios leidžia susieti sąvokas, žodžių junginius ar atskirus sakinius (pateiktus rašytine kalba) su gestų kalbos atitikmenimis (*Link-it* programa).

Renkantis mokymo(si) priemonę *kochlearinio implanto naudotojui*, reikia atsižvelgti į aukščiau išvardintus mokymo(si) priemonės atrankos kriterijus ir taip pat į konkretaus asmens kalbinės raiškos galimybes ir/arba poreikius. Kochlearinio implanto naudotojui bus ypač svarbi galimybė gauti, suprasti bei pačiam pateikti informaciją sakytine kalba. Taigi renkantis mokymo(si) priemonę tokiam vaikui, reikėtų atkreipti dėmesį, kokia mokymo(si) priemonė padeda geriau ugdyti sakytinės kalbos įgūdžius – ar ta, kurioje audio įrašai ir vaizdinė medžiaga pateikta atskirai, ar audiovizualinės programos, kuriuose išgirstą informaciją galima susieti su rašytine kalba ir/ar vaizdu.

SMP parinkimas mokiniams, turintiems regos sutrikimų

Mokiniai, turintys regos sutrikimą, informaciją apie supantį pasaulį gauna per klausą, uoslę, taktilinius (lytėjimo) pojūčius. Jie turi ribotas galimybes naudotis regimuoju suvokimu arba šios galybės neturi visiškai. Regimojo suvokimo ribotumas apsunkina natūralų vaizdinių formavimąsi, erdvinę orientaciją ir mobilumą, sutrikdo natūralų buitinių įgūdžių ugdymąsi.

Parentant arba pritaikant mokymo priemones mokiniams, turintiems regos sutrikimą, reikėtų atsižvelgti į asmens regimųjų pojūčių aštrumą (aklumas ar silpnaregystė) bei ugdymo(si) aplinką. Kartu reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog regėjimo sutrikimą turinčių asmenų mokymo priemonės neretai atlieka ir kompensacinę funkciją.

Pagrindiniai kriterijai parentant mokymo priemones regos sutrikimą turintiems mokiniams:

- ugdo orientavimąsi erdvėje ir mobilumą (pvz.: Baltoji lazdelė, Brailio rašomoji mašinėlė, kalbos sintezatoriai bei kita garsu ar lytėjimu prieinama informacija ar tam tinkamos priemonės ir kt.);
- ugdo kasdienio gyvenimo įgūdžius ir savarankiškumą. (pvz.: akliems pritaikyta buitinė įranga, buitiniai prietaisai ir įrankiai, kurie padeda sukurti kasdienio gyvenimo aplinką ir veikti joje);
- ugdo skaitymo ir rašymo Brailio raštu įgūdžius. Silpnaregiams rekomenduotini tekstai padidintais rašmenimis. Patogiausi yra paryškinti 14 – 28 dydžio, vienodo storio (Tahoma, Verdana, Arial tipo) rašmenimis spausdinti tekstai. Įprastų tekstų skaitymui rekomenduojama naudoti vaizdą didinančias optines priemones;
- rašytinius tekstus pateikti garsiniu formatu ar garso įrašų pavidalu;
- nematantiems formuoja vaizdinius (ypač naudojant taktilinius pojūčius (pvz.: specialūs muliažai, maketai, reljefiniai piešiniai, kt.);
- ugdo kompiuterinio raštingumo įgūdžius (pvz.: naudojant kalbos sintezatorių arba Brailio rašto eilutę akliems arba ekrano didinimo prietaisą silpnaregiams; kompiuterinę įrangą, transformuojančią rašytinį tekstą į sintetinę, garsinę kalbą arba šį tekstą atspausdinti plokščiuoju (reginčiuoju) arba iškiluoju Brailio raštu);
- ugdo gebėjimą organizuoti laisvalaikį ir rekreaciją (pvz.: sportas, muzikiniai įrašai, įgarsinta grožinė literatūra, kt.).

SMP parinkimas mokiniams, turintiems judesio ir padėties sutrikimų

Parentant specialiąsias mokymo priemones mokiniams su judesio ir padėties sutrikimais, reikia atsižvelgti į mokinių stambiosios ir smulkiosios motorikos bei mobilumo pakenkimo pobūdį ir laipsnį. Šių mokinių intelekto ir kalbos raida normali, tačiau esant žymiesiems pakenkimams, ypač sunkiai cerebrinio paralyžiaus formai, kuri dažnai lemia nevisavertį pasaulio pažinimą, stebimi intelekto, bei antrinio pobūdžio specifiniai kalbos raidos sutrikimai.

Mokiniai, turintys nedidelius specialiuosius ugdymo(si) poreikius (nežymius judesio ir padėties sutrikimus), naudojami bendrojo ugdymo vadovėliais ir kita mokymo medžiaga. Mokiniam, kuriems nustatyti vidutiniai specialieji ugdymo(si) poreikiai (žymesni sutrikimai), bendroji ugdymo medžiaga pateikiama derinant su alternatyviomis mokymo priemonėmis, specialiaisiais vadovėliais. Mokinių, turinčių didelius ar labai didelius specialiuosius ugdymo(si) poreikius (ypač žymius judesio ir padėties sutrikimus), ugdymui būtinos individualios ugdymo priemonės ir kompensacinė technika (pvz.: galvos rodyklė („Gervė“), langetės, rankos, pirštų įtvapai ir kt.) ar pritaikytas asmeninis kompiuteris.

Pagrindiniai kriterijai parentant mokymo priemones šį sutrikimą turintiems mokiniams:

- lavina smulkiąją motoriką;
- padeda atlikti smulkių judesių reikalaujančias užduotis (pvz.: trafaretai, lekalai ir kt.);
- ugdo kalbinius – komunikacinius gebėjimus*;
- padeda įsisavinti alternatyvios komunikacijos sistemas (pvz.: konkrečius grafinius simbolius (Mayer Johnson simbolius, Ideologogramas) ir abstrakčius grafinius (Bliss) simbolius (pvz.: „BoardMaker“, „Bliss for Windows“ ir kt.);
- įgalina bendrauti alternatyvios komunikacijos būdu naudojant programine įranga, (pvz. Writing with Symbols 2000, „One by Four Talker“, „Pocket Go Talk“, Tech/Talk ir kt.);
- leidžia asmeniui dirbti pasirinktu tempu.

*** žiūrėti „specialiųjų mokymo priemonių parinkimas mokiniams, turintiems kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų“**